

II. BRIŽINSKI SPOMENIK KOT LITERARNI PROBLEM*

Brižinski spomeniki so ponovno v središču slavistične pozornosti. V diametralno nasprotno usmerjenih pogledih je skupno mesto znanstveno še ne obdelana misel o določenih literarnih prvinah. Spodbuda za tale sestavek je potekla iz te misli. Njegov namen je, ugotoviti literarno strukturo II. brižinskega spomenika (v nadaljnjem Fri II), in sicer tiste zakonitosti, ki obvladujejo jezikovno utelesitev ter njen vrstni red (slog in zgradba). Edino v teh dveh kategorijah je na področju srednjeveške »božje besede« mogoče iskati sledove človeškega duha. Snovna in miselna vezanost na takratni svetovni nazor, posebej pa še podrejenost pastorizaciji in misijonski praksi (Fri II je *Adhortatio ad poenitentiam*), izključujeta snovno in miselno izvirnost, ki ju je najti samo v njunem prenosu v jezik (ubeseditvi) in v vsebinski razčlenitvi.

Analiza zgradbe je dala naslednje rezultate:

a) Fri II je primer osno-simetrične kompozicije. V njem obstaja nasprotje med zaprtim lokom oblike in odprtim vsebinskim valovanjem, kar je posebna oblikovalna namera z veliko estetsko vrednostjo.

b) Spomenik sestavljajo miselne prvine, ki so somerno razdeljene po obrazcu 7 + 1 + 7.

c) Številčna zgradba ima poleg estetske tudi simbolno vrednost, ker je pomen števila 7 prevzet iz biblijsko-filozofskih tolmačenj. Število je potemtakem najprej oblikovno-kompozicijsko ogrodje in nato metafizična poglobitev vsebine.

Težnja po absolutnem somerju se veže na idealistični nazor o svetu, kateremu so naravni pojavi izraz nadtvarnih idej. Avtorju je šlo za idejno izrazitost upodobljenih snovi, za nevidni, notranji pomen in za red, ki lahko obstaja samo v idejnem svetu. Težnja po svobodnem oblikovanju in nagnjenje k tipiziranju uporabljata dane teme kot sredstvo za ustvarjanje lastnega sveta, ki ga določa osebna in vnaprejšnja ideja. Takšna zgradba daje stvari v idealen in abstrakten red, kakršnega narava ne pozna. Ureja jih v somerje, ki je izraz trajnega miru in popolne uravnovešenosti, simbol večnega reda, kot vlada v idealističnem idejnem svetu in katerega izraz je lahko samo takšna idejno pomenljiva in vezana kompozicija.

Tak odnos do govorniških besedil izvira iz Cassiodorjeve patristične zamisli o izvoru vseh »artes« in iz uporabe takšne teorije v imperiju Karla Velikega. V le-tem je Cassiodorjeva misel postala temelj duhovno-kulturnega procesa, ki je spremenil podobo Zahodne Evrope. Za Slovence je imel posledico v tem, da se je na njihovem ozemlju splošnemu pojmu »theodiscus« pridružil pojem »nationes theodiscae«, ki je vodil v našo evropeizacijo.

Za slogovno analizo v ožjem pomenu besede je v Fri II treba določiti način govornikovega prednašanja. Z razdelitvijo celotnega besedila na sintaktične in izdihne enote so se pokazale tele slogovne dominante:

* Priučujoči sestavek je prireditev osnovnih tez iz obširne študije o II. brižinskem spomeniku. V celotni obliki je bila prebrana na jugoslovanskem slavističnem kongresu v Ohridu (maja 1963); delno dopolnjena z novimi ugotovitvami, ki jih je omogočil študij rokopisa v Münchenu, pa na kongresu evropskih strokovnjakov za srednji vek v Salzburgu (julija 1963).

a) Meje sintaktično-izdihnih enot so hkrati meje ritmičnih enot.

b) Pojavlja se izosilabična (izokolonska) tendenca.

c) Stavčni naglas je dosledno na kraju sintaktične enote, kar pomeni, da veriga besed inertno teži k posebno opazni besedi ali skupini besed (enunciacija), ki jo imenujemo naglasno klavzulo.

Vprašanje naglasne klavzule je reševati s pojmom kurzusa, ki je bil v govorniški prozi eno najbolj pomembnih slogovnih sredstev. V Fri II se pojavljata *cursus velox* in *cursus tardus*. Posebno zanimiv pa je pojav ditrohejske klavzule, ki je bila v latinski prozi znamenje dovršenega sloga. Bila je »*magna cura*«; Martianus Capella pa jo celo omenja kot »*bonas* (pulchras, elegantes) *clausulas*«. Fri II je bil torej prednašan v tonskem načinu, kateri je bil blizek pesnitvi: z izrazito in izdelano glasovno modulacijo. To ga je približevalo cerkveni pesmi, ki tudi ni bila nič drugega kot slavnostno, z moduliranim glasom bolj recitativno kakor péto prednašanje. Ta ugotovitev potrjuje zvezo med govorništvom in pesništvom tudi v slovenskih pastorizacijskih besedilih, kar je sicer splošna oznaka časa.

Ob vprašanju naglasne klavzule imamo opravka z rimanim zaključnim delom kolona, kar pomeni, da se v Fri II pojavlja *homoioteleuton*. V besedilu ga najdemo na patetično in retorično najbolj izpostavljenih mestih, kar dopušča trditve: *homoioteleuton* je v Fri II svoboden, ne pa obvezen govorniški ukras. Poleg te lastnosti se pojavlja v Fri II tudi vsebinsko in oblikovno nasprotje med željami, ki pripadajo irealnemu hotenju, in med dejstvi, ki so resnična vsebina besedila. V takšnih primerih se kaže novo slogovno sredstvo, ki se v teoriji govorniške proze imenuje *anthesis*.

Strukturalna posebnost bi bila torej označena z naslednjo tezo: Fri II ima svoj način bivanja v izokolonskem in antitetičnem stavčnem paralelizmu, v katerem se kot najvidnejša ritmična tendenca pojavlja *homoioteleuton*. S to lastnostjo se v celoti vključuje v podobno slovstveno ustvarjanje zahodnoevropskega izvora in se veže izključno na latinsko tradicijo svojega časa.

Literarno zasnovo v Fri II pa potrjuje tudi njegova jezikovna konstrukcija. Pisec je namreč znal v opisovanju dogodkov uporabiti vrsto posebnih, razmeroma natančnih slogovnih odtenkov in determinant, ter je na način besedilo individualno barval in osebnostno niansiral. V ta namen je izkoriščal zlasti ustvarjalne možnosti, ki jih slovenskemu jeziku in slogu daje sestav glagolskega aspekta. Analiza je ugotovila naslednje:

a) Imperfekt je zgolj *tempus descriptivum*, ki se pojavlja na mestih, koder avtor razlaga in pojasnjuje biblijska dejstva: imperfekt je v vlogi eksegetičnega posredovalca.

b) Perfekt na splošno priobčuje dejstvo, ki se je dogodilo v preteklosti. V glavnem posreduje apodiktčne zapovedi ter se nahaja v gnomični funkciji.

c) Med aoristi je posebno zanimiva tvorba od imperfektivnega glagola. V njej se združujeta dve slovnični posebnosti, ki sta navidezno nezdružljivi. Aspektno-semantično področje (imperfektivnost) deluje v specifični časovni obliki, ki je sama po sebi perfektivna. Ob elementu trajnosti se pojavlja element dovršenosti. Imperfektivni aorist v tem primeru vzbuja predstavo o zaključnosti dogajanja, nekakšno dovršenost aktivnosti v preteklosti. Na področju časovne perspektive potemtakem lahko govorimo o aoristno determinirani imperfektivnosti, ki je izrazita izrazna kvaliteta.

Za povečanje pozornosti, za poglobitev emfatičnosti in osredotočenje ekspresivnosti pa avtor Fri II uporablja tudi drugačna sredstva. Kontrast in antiteza sta temeljni prvini vsakega govorniškega sloga. Ob njima se pojavljajo pesniške perifrize in primerjave, metafore, personifikacije, aliteracija s konzonanco in anafora, ki pa ima čisto posebno vlogo. V glavnem je izvedena z zaimekom *eže* ter slogovno nosi stavčni paralelizem in miselno stopnjevanje. Paralelizem kot slogovno sredstvo pa pripada v območje oblikovnega principa ponavljanja. Genetično izvira iz ustne improvizacije, katero olajšuje tudi v Fri II. Vendar v besedilu ni omejen samo na pomožno — asociativno, marveč ima tudi slogovno-oblikovalno vlogo. Podobno je s postpoviranjem svojilnega zaimka in z apozicijo pridevnika. Avtor je z inverzijami dobil povišan, a včasih celo patetičen ton. To je delal hote, ker ga je vodila želja, da osebno čustvovanje prenese na svojega poslušalca. Opraviti imamo z nekakšno skupnostno entiteto, ki govornika in poslušalca spaja v enoto. Čustvo prevzema objekt vase in na tej osnovi gradi enovit sistem, ki bi ga najbolje označil pojem — estetika strastnega prepričevanja.

Pisec Fri II je napravil do konca posrečeno slovensko sintezo jezikovnega in duhovnega etimona. Od njega dalje datira slovensko slovstvo v pravem pomenu besede. Čeprav besedilo ni ustvarilo zgodovinsko izpričane šole, se je vendar toliko zapletlo v tradicijo zgodovine in v kontekst sodobnosti, da ima v njima svoje trdno utemeljeno mesto. Fri II je zrasel v času močne srednjeveške državne oblasti, ki je v krščanski cerkvi videla svojo ideološko nadgradnjo in zato ustvarjala temu ustrezno slovstvo. Pri tem ni mogla začeti iz nič, marveč se je morala nasloniti na predhodno umetnostno izkušnjo. Zato je avtor Fri II posegel po estetskih sredstvih antične umetniške proze in jih prilagodil novi, srednjeveški podobi sveta. V tem procesu je pokazal izreden smisel za tančine slovenskega jezika in razkril srečno roko pri oblikovanju vsebine, katero je hotel razodeti. Zato za prvi slovenski umetniški tekst velja zapisati: Fri II je samostojno in literarno strukturirano delo, ki je prevzelo kvalitetne vplive tradicije. Sprejelo jih je ustvarjalno in preobrazilo po individualnih nagljenjih pisca ter glede na posebnosti narodove zgodovine.

Tomo Korošec

IME SLOVENEČ

(Po seminarski nalogi Toma Korošča priredil za tisk F. Bezljaj)

(Nadaljevanje in konec)

Sprejemljivejšo razlago sta postavila šele J. Rozwadowski v Beličevem Zborniku 1921, str. 129—131 in M. Budimir, idem 97—112. Oba izhajata iz indoevropske osnove **k'leu-* »teči«, ki jo je treba razlikovati od homonimnega **kleu-* »slišati«. V baltščini mu odgovarja litavsko *šluoju*, *šlavian*, *šlavinieju* »čistiti«, *šluota* »metla«. Latinske zveze so v *cluere*, *cloare*, *clovacas*, *cluaca*. V ketščini je vrsta rečnih imen iz te osnove, npr. *Clitis*, *Clota*, *Cluath*, *Cluad*, *Clota*. V nemščini odgovarja adjektiv *lauter* »čist, jasen«, stvn. *hluttar*. Sem spadajo tudi grška imena *Klymene*, *Kleitōn*, *Kleitōr*, ki so vsa v zvezi s podzemljem in vodnimi izviri. Čeprav v slovanskih jezikih ni izpričan noben apelativ iz te osnove,